

bi müfessirler tarafından rivayet edilen bir tefsiri olduğu bilinmektedir. Dahhâk'e göre "يا أيها الناس" ile başlayan âyetler Mekke'de, "يا أيها الذين آمنوا" ile başlayan âyetler ise Medine'de nâzil olmuştur. Âl-i İmrân sûresinin 41. âyetinde geçen "remz" ile Rahmân sûresinin 12. âyetindeki "asf" kelimelerinin mânalarına dair görüşlerine *Şahîh-i BuĦârî*'de yer verilmiş ("Tâlâk", 25, "Tefsîr", 55), rivayetleri de *Kütüb-i Sitte* içindeki sünenlerde zikredilmiştir.

Eğitim ve öğretime çok önem veren ve bu hususta maddî ve mânevî hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan Dahhâk 3000 civarında çocuğun okuduğu büyük bir mektep yaptırdı. Kendisinin de fahrî olarak hocalık yaptığı bu mektepte Kur'an-ı Kerim'in öğretilmesi üzerinde çok durur, Kur'an öğrenen herkesin onu başkalarına da öğretmesi gerektiğini söyler ve buna delil olarak "...öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde Allah'a kul olunuz" (Âl-i İmrân 3/79) meâlindeki âyeti gösterirdi.

Âbid ve zâhid bir kişi olan Dahhâk takatten kesilmeden önce amel-i sâlih işlemeyi tavsiye eder, kendisinin de istediği halde bu sebeple amel-i sâlih işlemediğini söylerdi. Akşam olunca ağlar, sebebi sorulduğunda, "Bugün amelilerimden Allah'ın huzuruna ne götürdüğümü bilmiyorum" derdi. Vefatından az önce kardeşini yanına çağırarak cenaze namazını bizzat kendisinin kıldırmasını, bu iş için kesinlikle emîri davet etmemesini, sade ve mütevazi bir cenaze merasimi yapılarak alelele bir kabre defnedilmesini, kabri başında dua etmesini ve kendisinden duyup öğrendiklerini başkalarına nakletmesini istedi.

Seksen yaşının üzerinde 105 (723) yılında Belh'te vefat eden Dahhâk'ın ölüm tarihi 102 ve 106 olarak da zikredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Tâlâk", 25, "Tefsîr", 55; a.mlf., *et-Târîhu'l-kebir*, IV, 332-333; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 300-302; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IV, 458; Zehabi, *A'lâmü'n-nübela'*, IV, 598-600; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 325-326; İbn Kesir, *el-Bidâye*, IX, 223; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, I, 337; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 453-454; Süyûtî, *el-İtkân*, IV, 209, 211; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirin*, I, 216; Sezgin, *GAS*, I, 29-30; Bîlmen, *Tefsir Tarihi*, I, 274-276; Ali Şevâh İshak, *Mu'cemü muşannefâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Riyad 1403-1404/1983-84, I, 137; II, 161.

MUHAMMED EROĞLU

DAHĦAK b. OSMAN

(الضحك بن عثمان)

Dahhâk b. Osmân b. Dahhâk
b. Osmân el-Kureşî
(ö. 180/797)

Hadis râvisi ve tarihçi.

Tâbiünden olup ilimle meşgul bir aileye mensuptur. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. *Ahbâr**, *eyyâmü'l-Arab** ve Arap şiirini en iyi bilen kişilerdendi. Hârûnürreşid, Abdullah b. Mus'ab'ı Yemen'e vali tayin ettiğinde Abdullah kendisi gidinceye kadar yerine vekil olarak Dahhâk'ı gönderdi. Yemen'de bir yıl kalan Dahhâk 8 Zilhicce 180'de (11 Şubat 797) Mekke'de vefat etti. Genç yaşta ölen oğlu Muhammed b. Dahhâk ve torunu Ahmed b. Muhammed de ilim ve edebiyatla meşgul olmuşlardı. Buhârî, Dahhâk'ın oğlu Muhammed'in babasından hadis rivayet ettiğini zikreder. Vâkıdî (ö. 207/823), bu aileden beş kişi ile (Ahmed b. Muhammed, Muhammed b. Dahhâk, dedesi Dahhâk b. Osman, büyük dedeleri Osman b. Dahhâk ve Dahhâk b. Osman) ilim meclislerinde bulunduğunu ve karşılıklı olarak birbirlerinden faydalandıklarını söyler.

Dahhâk b. Osman dedesinden, Mâlik b. Enes'ten ve Mûsâ b. İbrâhim'den hadis rivayet etmiştir. Zübeyr b. Bekkâr, Dahhâk'ın kendi hattıyla yazılmış bir kitabını gördüğünü söyler (*Cemheretü Nesebi Kureys*, I, 6). Dahhâk'ın kaynaklarda adı zikredilmeyen bu eserinden başka kitaplar yazmış olması da muhtemeldir. Nitekim İbn Sa'd'ın *et-Tabakât*'inde ve Taberî'nin *Târîh*'inde Vâkıdî'den yapılan bazı iktibaslarla bizzat Vâkıdî'nin *Kitâbü'l-Megâzi*'sindeki Uhud, Bedrülmevîd, Zâtürrikâ', Müreysi, Hendek, Kuraya gazveleriyle ilgili birçok haber onun eserinden alınmıştır. Dahhâk'ın Hz. Osman'ın şehid edilmesine dair iki ayrı rivayeti de Taberî'nin *Târîh*'inde bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıdî, *el-Megâzi*, I, 244, 293, 384, 395, 413; II, 441, 468, 472, 491, 501, 503; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 422, 437; VII, 335; a.mlf., *et-Tabakât: el-mütemmim*, s. 397-398; Zübeyrî, *Nesebü Kureys*, s. 234; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 119; Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü Nesebi Kureys ve ahbâruhâ* (nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir), Kahire 1381, I, 6, 401-405, 414-415; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IV, 413, 417; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, X, 175, 176; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 446-447; Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 309; Sezgin, *GAS* (Ar.), I/2, s. 46.

MUSTAFA FAYDA

DAHĦAK b. SÜFYÂN

(الضحك بن سفيان)

Ebû Saîd ed-Dahhâk b. Süfyân
b. Avf el-Âmirî
(ö. 11/632 [?])

Kahramanlığı ile tanınan sahâbî.

Kilâboğulları'ndan olup Medine köylerinden birinde yaşardı. Necid'de yaşadığı da söylenmektedir. İslâmiyet'i kabul edince Hz. Peygamber onu kavminden müslüman olanlara reis, daha sonra da zekât âmilî tayin etti.

Mekke fethine, bazı kaynaklara göre ise Huneyn Savaşı'na 900 kişiyle katılan Süleymoğulları'na Hz. Peygamber, "Sizi yalnız başına 100 kişiye bedel birisiyle 1000'e tamamlayayım mı?" demiş ve başlarına Dahhâk b. Süfyân'ı kumandan tayin etmiştir. Hicretin 9. yılı Rebülevvel ayında (Haziran 630) Kilâboğulları'nın bir kolu olan Kuratalar'a gönderilen seriyenin kumandanlığı da Dahhâk'e verilmiş ve seriyeye "Dahhâk b. Süfyân seriyesi" diye anılmıştır. Kuratalar'ın müslüman olmayı reddetmeleri üzerine müslümanları onları Necid taraflarındaki Lâvezüc'de bozguna uğratmışlar ve bütün mallarını savaş ganimeti olarak ele geçirmişlerdir.

Verilen ölüm cezalarını yerine getiren ve Hz. Peygamber'in korunması işinde de görev alan Dahhâk Resûlullah'ın baş ucunda yalın kılıç nöbet tutardı. Hz. Peygamber'e bürde adında bir sağmal deve hediye etmişti. Ümmü Seleme, iki deve kadar süt veren bu hayvandan daha verimli bir deve görmediğini belirtmektedir.

Dahhâk'ın Hz. Peygamber'e baldızıyla veya kızı Fâtıma ile evlenmesini teklif ettiği, Resûlullah'ın onu nikâhına aldığı, fakat zifafa girmeden boşadığı rivayet edilmektedir. Ancak bu konudaki rivayetler ihtilâflıdır.

Saîd b. Müseyyeb ve Hasan-ı Basrî Dahhâk b. Süfyân'dan hadis rivayet etmişlerdir. Dahhâk'ten rivayet edilen iki hadisten diyetle ilgili olanı *el-MuvaĦĦa'* ("UĦkûl", 9), *el-Müsned* (III, 452), Ebû Dâvûd ("Ferâ'iz", 18), İbn Mâce ("Diyât", 12) ve Tirmizî'de ("Diyât", 18; "Ferâ'iz", 18) yer almıştır. Buna göre hilâfeti zamanında Hz. Ömer, öldürülen bir adamın diyetini karısının alamayacağı kanaatinde olduğunu söyleyerek bu konuda sahâbîlerin bilgisine başvurmuş, Dahhâk de

DAHĦĦĦK b. SÜFYÂN

Hız. Peygamber'in kendisine bir mektup yazarak yanlışlık sonucu öldürülen Eş-yem ed-Dıbâbî'nin karısına diyetinden pay vermesini emrettiğini belirtmiş, Hız. Ömer de kanaatinden vazgeçerek bu ri-yayete göre hareket etmiştir.

Dahhâk'in *ridde** savaşlarında (11/632) şehid düştüğü sanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

el-Muvaḥḥâ°, "Ükûl", 9; *Müsned*, III, 452; İbn Mâce, "Diyât", 12; Ebû Dâvûd, "Ferâ'iz", 18; Tirmizî, "Diyât", 18, "Ferâ'iz", 18; Vâkidî, *el-Megâzî*, I, 7, 349; III, 973, 982; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 447, 464, 467; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 162-163; IV, 274; Belâzürî, *Ensâb*, I, 382, 455, 513, 531; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, II, 206-207; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, III, 47-48; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 206; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 444; *Tecrid Tercemesi*, III, 244; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), IX, 83-88; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâttübü'l-idâriyye* (Özel), II, 106-108; Zuhûr Ahmed Azhar, "eđ-Đahḥâk b. Süf-yân", *İDMİ*, XII, 296-297.

İSMAIL L. ÇAKAN

DAHĦĦĦKIYYE

(الضحاكية)

Hâricîler'in

İbâziyye furkasına mensup olan
Dahhâk b. Kays eş-Şârî'ye bağlı
bir zümrenin adı
(bk. İBÂZİYYE).

DAHİL

(الدخيل)

Arapça'daki
yabancı asıllı kelimeler için
kullanılan terim.

Arapça *duhûl* "içeri girmek" kökünden türeyen *dahîl* "yabancı, misafir, sığın-tı" gibi anlamlara gelir; bir terim olarak Araplar'ca bilinmeyen ve Arapça'da bulunmayan kavramları karşılamak üzere başka dillerden alınan kelimeleri ifade eder.

Arapça'da bilinebilen en eski *dahîl* ke-limeler Sumerce olup Mezopotamya'da Sumerler'le birlikte yaşamaya başlayan ve Sâmi milletlerin ecdadı kabul edilen Akkadlar vasıtasıyla bu dile girmişler-dir. Mezopotamya'ya Güney Arabistan'dan geldikleri sanılan Akkadlar, daha ön-ce Asya'dan gelmiş olan Sumerler'in yazı sistemleri (çivi yazısı) başta olmak üzere hemen bütün kültür unsurlarını be-nimsemişler ve dillerinden de birçok ke-lime almışlardır. Bu kelimeler Akkadca'dan yalnız Arapça'ya değil diğer Sâmi dillere de geçmiştir. Araplar'ın Akkad-

lar ve onların devamı olan Asurlular ve Bâbilliler'le doğrudan münasebetlerinin kısa ve sınırlı olduğu (bk. AMÂLİKA) göz önüne alınırsa Sumerce kökenli Akkad-ca kelimelerin daha çok Ârâmîce, Süryâ-nîce ve İbrânîce gibi diğer Sâmi diller va-sıtasıyla Arapça'ya girdiği anlaşılır. Özel-likle kuzeydeki Ârâmîler'le Hicaz bölge-sindeki Araplar arasında ticaret ve siya-set alanındaki ilişkiler oldukça gelişmiş durumdaydı. Bu sebeple Arapça'ya Ârâ-mî dilinden yerleşik hayat, sanat ve fel-sefeyle ilgili çeşitli kelime ve tabirler girdi. Öte yandan Araplar'ın yine Sâmi-ler'den olan güney komşuları Yemenli-ler'le münasebetleri çok daha ileri de-teredeydi. Kahtânî Arap asıllı Yemenli-ler'in yerleşik bir hayatı vardı; kültürle-ri farklı, dilleri de Habeşçe'ye daha ya-kındı ve ayrı bir alfabe ile yazılıyordu. Ancak Hicaz Arapları ile kültürel, eko-nomik ve dinî bağları olabildiğince güç-lüydü; ayrıca çok eski dönemlerden iti-baren Yemen'deki Maîn, Huzâa, Evs ve Hazrec kabilelerinden birçok kişi kuzey-ye göç etmiş ve buradaki Araplar'la ta-mamen kaynaşmıştı. Aynı şekilde siyâsî ve iktisadî sebeplerle tarihin çeşitli de-virlerinde kuzeyliler de güneye geçerek onlarla karışmışlardır; bunun yanında bölgeler arasındaki ticarî seyahatler her dönemde devam etmiştir. Bu münase-betlerle ortaya çıkan karşılıklı etkileşim-de galip olan Hicaz Arapçası olmakla be-raber o da Yemen Arapçası'ndan ve do-layısıyla Habeşçe'den birçok kelime al-mıştır. Fakat Arapça'daki asıl yabancı kelimeler, bu yakın akraba Sâmi diller-den gelenler bir yana bırakılırsa Farsça, Türkçe, Grekçe, Latince, İspanyolca, İtal-yanca, Fransızca ve İngilizce gibi başka dil ailelerine mensup dillerden gelen ke-limelerdir (bk. DİA, III, 284).

İslâmiyet'ten sonraki Arapça'ya dair ilk ve esaslı çalışmaların hareket nokta-sını İslâm'ın mukaddes kitabı Kur'an-ı Kerim teşkil etmiş ve İslâm âlimleri onu doğru okuyup doğru tesbit edebilmek, doğru anlayıp doğru anlatabilmek için çok büyük çaba harcamışlardır. Bu ara-da içerisinde *dahîl* kelime bulunup bu-lunmadığı konusu da dil, kıraat ve tefsir âlimleri arasında münakaşa mevzuu ol-muş ve bu münakaşalar, "Biz onu anla-yasınız diye Arapça bir Kur'an olarak in-dirdik" (Yûsuf 12/2) meâlindeki âyetle aynı hususa işaret eden diğer âyetlerin ışığında cereyan etmiştir. Bu âyetleri tef-sire tâbi tutmadan olduğu gibi kabul edenler, Kur'an-ı Kerim'de ve dolayısıyla

o günkü Arapça'da herhangi bir yabancı kelime bulunmadığı görüşünü benimse-mişlerdir. Ancak buna rağmen Kur'an'-da yabancı olduğundan şüphe edilme-yen bazı kelimelerin yer aldığı bir ger-çek olup üzerinde durulan husus, bu du-rumun anılan âyetlerle tezat teşkil edip etmediğidir. Yabancı kelimelerin mevcu-diyetini kabul eden âlimlerin izahına gö-re bu kelimeler Kur'an-ı Kerim'in nüzû-lünden önce Arapça'ya girmiş ve Arap-çalaşmış (muarreb) kelimelerdir; dolayı-sıyla bu husus ile âyetler arasında çeliş-ki söz konusu değildir.

İslâmiyet'in gelişinden sonraki fetih-ler Araplar'ı daha önce hiç münasebet-lerinin olmadığı veya çok az ilgilendikle-ri birçok milletle ilişki kurmaya sevketti. Böylece müsiüman Araplar eskiden bil-medikleri çeşitli yeniliklerle karşılaştılar ve bunlarla birlikte de Arapça'ya Fars-ça, Süryânîce, Grekçe, Türkçe, Kıptîce, Berberîce gibi dillerden çok sayıda ke-lime geçti. İlk üç dil, "ihticâc (veya istiḥâd) asırları" denilen ve şehirli dilinde 150 (767), bedevî dilinde 350 (961) yılına ka-dar devam eden dönemde kendini gös-termiş, özellikle de bunlardan Farsça ve Süryânîce (geniş bilgi için bk. ÂRÂMİCE) daha tesirli olmuştur. Ancak Süryânîce'n-in tesiri en çok Pehlevîce, Grekçe ve La-tince'den aldığı kelimeleri Arapça'ya nak-letmek şeklindedir; meselâ *namus* (Gr. nomos), *kânun* (Gr. kanon) gibi. Arapça'ya doğrudan doğruya Grekçe'den giren kelime sayısı çok azdır. Farsça asıllı da-hîl kelimelerin en meşhuru Kur'an'da da yer alan *firdavs* (cennet) olup aslı Aves-ta dilinde (Eski Orta Farsça) "etrafi du-varla çevrili arazi, özel bahçe" anlamına gelen *pairi-daēzadîr*; bu kelime *parade-isis* şeklinde Grekçe'ye de (Lat. *para-dîsus*) geçmiştir.

Türkçe ile Arapça arasındaki münasebetin bu iki dilin tarihinde ayrı bir ye-ri ve önemi vardır. Zira Türkçe Arapça'nın en çok alışverişte bulunduğu diller-den biridir. Türk-Arap münasebetleri Hız. Ömer'in halifeliğinin son yıllarında baş-lamış ve gittikçe artarak devam etmiş-tir. III. (IX.) yüzyılda Türkler'in gruplar halinde İslâmiyet'i kabul etmesi, Abbâ-sî sarayında güç ve nüfuzlarının artma-sı, Selçuklular'ın Arap ülkelerine girmel-eri ve nihayet Anadolu'ya yerleşen Türk hâkimiyetinin bütün Arap dünyasını uzun süre içine alışı, her iki dilde de kaçını-lmaz etkiler bırakmıştır. Arapça'da yer alan Türkçe kelimelerin daha çok askerî, idarî ve av kavramlarıyla ilgili olduğu